

Elfie Fleck

Nastava materinskog jezika

1. Društvena pozadina

Ranih šezdesetih godina prošlog stoljeća bila je Austrija zbog visoke privredne konjunktura naglo konfrontirana sa nedostatkom radne snage. To se niti mobiliziranjem svih rezervi domaće radne snage nije moglo ukloniti (povećani pristup žena tržištu rada, integracija stanovništva koje je do tada radilo u poljoprivredi u industrijska i uslužna poduzeća). Tako se počelo, kao i u drugim zapadnoevropskim industrijskim zemljama, sa ciljanim vrbovanjem radne snage iz jugoistočnog evropskog prostora, prije svega iz tadašnje Socijalističke Federativne Republike (SFR) Jugoslavije, te iz Turske. Filozofija austrijske politike prema stranoj radnoj snazi ("Gastarbeiterpolitik") počivala je na takozvanom "rotacijskom principu", po kojem bi inozemna radna snaga trebala ostati nekoliko godina u zemlji, te se nakon zamjene novom radnom snagom vratiti u zemlju porijekla. Migracija kompletnih obitelji nije u tom konceptu bila predviđena. Iako su ne samo austrijska država i domaća privreda, već također i sami inozemni radnici imali viziju povratka u zemlju iz koje su došli, taj se rotacijski sistem u praksi nije potvrdio. Od "radnika u gostima" su postali doseljenici, koji su naknadno doveli i druge pripadnike svojih obitelji. Tako se austrijski školski sistem (pogotovo niže i više osnovne škole u gusto naseljenim gradskim područjima) ranih sedamdesetih godina po prvi put konfrontirao sa takozvanom "djecom gostujućih radnika" ("Gastarbeiterkinder").

2. Uz povijest nastave materinskog jezika¹

Pošto je sličan razvoj bio i u ostalim zapadnoevropskim zemljama, već su se sredinom sedamdesetih godina na međunarodnom nivou, a prije svega u okviru Evropskog savjeta, izradile preporuke za pojedine države.

Tako je "Standing Conference of European Ministers of Education" na svojoj "Ad Hoc Conference on Migrants' Education" u novembru 1974. zaključila da države članice Evropskog savjeta, bez obzira na programe za unapređivanje službenog jezika, moraju poduzeti i mjere za daljnji razvoj materinskog jezika: "...provide opportunities for migrants' children to learn, keep up and develop a good knowledge of their mother tongue and the culture of their country of origin so that they can both settle down well in the educational system of the host country and keep the door open for a return to their country of origin, while taking advantage, if they so desire (in particular in their careers) of their bilingual situation..."²

Počeci nastave materinskog jezika u Austriji, koja se do školske godine 1991/92. vodila kao školski pokus pod oznakom "Dodatna nastava na materinskom jeziku" (Muttersprachlicher Zusatzunterricht), sežu u godinu 1972., kada su se u saveznoj pokrajini Vorarlberg po prvi put ponudili kursevi srpskohrvatskog, slovenskog i turskog jezika. Nakon toga su instalirane takozvane "miješane komisije" između Austrije i SFR Jugoslavije (1974.), odnosno između Austrije i Turske (1976.), kako bi se utvrdili okvirni uvjeti za školski pokus "Dodatna nastava na materinskom jeziku".

Na temelju bilateralnih razgovora uvedena je u pojedinim savezним pokrajinama dodatna nastava na materinskom jeziku, i to za djecu iz SFR Jugoslavije školske godine 1975/76., a za djecu iz Turske školske godine 1976/77. Nakon toga je ova nastava sukcesivno proširena i na

ostale savezne pokrajine. Kao osnova za nastavu služili su nastavni planovi i udžbenici iz dotičnih matičnih zemalja, koji su se morali podvrgnuti postupku stručne ocjene, pošto je dodatna nastava od samog početka potpadala pod austrijski školski nadzor. Nastavnici su – upravo u smislu rotacijskog principa – stavljeni na raspolaganje od strane dotičnih država i trebali su se nakon četiri do pet godina vraćati u svoju domovinu, pošto bi ih zamijenilo novo nastavno osoblje.

Prvenstveni cilj dodatne nastave na materinskom jeziku bio je da se djeci daje prilika da “njeguju i dalje razvijaju svoj materinski jezik, te stiču znanja o svojoj domovini, kako bi nakon povratka u zavičaj bez poteškoća mogla nastaviti svoju školsku naobrazbu”.³

Glavna želja u tom kontekstu je bilo “očuvanje kulturne povezanosti sa domovinom”⁴ za vrijeme boravka u takozvanoj “zemlji gostovanja” (“Gastland”). Tada nije bilo predviđeno koordiniranje te nastave sa potporom njemačkog jezika, koja se tih godina također nudila na bazi školskih pokusa, sa težnjom lakšeg uključivanja u austrijsku školu. Štoviše, ciljevi poticanja njemačkog jezika (asimilacija/integracija) i dodatne nastave na materinskom jeziku (reintegracija u školski sistem zemlje porijekla) stajali su međusobno u dijametralnoj suprotnosti. To se sedamdesetih i osamdesetih godina svakako nije osjećalo kao opreka – većina sličnih evropskih zemalja išla je na takvu usporednu ponudu, a to je uostalom bilo u skladu sa preporukama Evropskog savjeta.

3. Od razmišljanja o reintegraciji do poticanja dvojezičnosti: Zbog čega ima smisla unapređivati u školi prvotni jezik učenika

Početni ciljevi dodatne nastave na materinskom jeziku došli su uskoro u opreku sa razvojem realnosti u Austriji. Već sredinom osamdesetih godina je skoro 70% jugoslavenske i 42% turske djece koja su živjela u Austriji bilo tu i rođeno.⁵ Izuzev pojedinačnih slučajeva, predodžba o povratku školski obavezne djece u zemlju porijekla roditelja nije odgovarala stvarnosti. Te društvene promjene kao i nove lingvističke spoznaje⁶ zahtijevale su preorijentaciju nastave na materinskom jeziku.

Danas se iz lingvističkog i društveno-političkog aspekta navode slijedeći razlozi u prilog poticanju prvotnog jezika u školi:

- Prvotni jezik igra kod svakog čovjeka centralnu ulogu u procesu usvajanja jezika. Svako dijete otkriva i “uređuje” svijet oko sebe uz pomoć jezika (bez obzira kojeg). Čak i kada dijete u trenutku polaska u školu nije imalo, ili je još sasvim malo imalo kontakta sa njemačkim jezikom (jer se u obitelji govori nekim drugim jezikom, te dijete možda nije pohađalo dječji vrtić), to dijete može ipak pokazati jezični razvoj na svom prvotnom jeziku, koji odgovara njegovom uzrastu. Ono dakle nije “tabula rasa”, i može kod sticanja drugog jezika – njemačkog, posegnuti za jezičnim resursima svog materinskog jezika. (Ovo naravno ne vrijedi samo za djecu koja polaze u školu, već i za takozvane “padobrance” (“SeiteneinsteigerInnen”), koji su jedan dio svoje školske obaveze već apsolvirali u nekoj drugoj zemlji, na nekom drugom nastavnom jeziku.)
- Jedna solidna osnova na prvotnom jeziku pomaže ne samo usvajanju njemačkog kao drugog jezika, već je također od prednosti i kod učenja ostalih stranih jezika, kod uspjeha u školi i kognitivnog razvoja djeteta. Stoga bi škola trebala u okviru svojih mogućnosti poticati potencijalnu dvojezičnost djece. Pritom je nužan angažman nastavnika materinskog jezika.

- Prisutnost nastavnika s kojim dijete može komunicirati na svom materinskom jeziku manifestira se pozitivno također i na afektivnom nivou. Dotični jezik – u pravilu neki jezik manjine sa malim prestižom – dobiva na vrijednosti ukoliko je i “službeno” prisutan, a ne samo u razgovorima sa vršnjacima za vrijeme pauze. Time se osim samosvijesti djece doseljenika jača i njihova identifikacija sa institucijom škole, što opet može doprinijeti uvećanju motivacije za učenje.
- Mnogo se barata argumentacijom da dijete ne mora više učiti svoj materinski jezik pošto ionako vlada njime. Usporedba sa nastavom njemačkog jezika svakako pokazuje da se kod toga polazi od pogrešnih premisa. Kada bi se jezično ovladavanje svakodnevnim situacijama, te isključivo usmena kompetencija smatrali dovoljnim, ne bi naime niti postojala školska nastava njemačkog jezika. Evidentno je da je takva predodžba apsurdna: Tek se u školi konačno usvajaju bitna područja jezika, prije svega pismena upotreba, ali i proširenje rječnika, stvaranje stručnog vokabulara, diferencirano argumentiranje, razumijevanje i interpretiranje tekstova, te još mnogo toga. Čitanje i pisanje se ne uče u obitelji, ili pak u kontaktu sa vršnjacima.
- Poticanje potencijalno prisutne dvojezičnosti mnogih učenika treba pozdraviti i sa općedruštvenog stajališta. Porast međunarodne isprepletenosti u privredi, politici i kulturi zahtijeva osobe koje se bez problema mogu sporazumijevati na dva, tri ili više jezika. Zbog tog razloga se nastavi stranih jezika i pridaje velika važnost. U tom kontekstu radilo bi se o rasipanju resursa, ukoliko bi se kod mnogih učenika zapustile kompetencije na prvom jeziku. Banke, uredi za nekretnine i firme sa inozemnim poslovnim partnerima trebaju suradnike koji ne vladaju samo engleskim ili nekim drugim uobičajenim stranim jezikom, već također i nekim istočnoevropskim, ili pak turskim. U porastu je potražnja za osobama sa dobrim znanjem nekog od jezika migranata i u drugim kvalificiranim zanimanjima – socijalni radnici, policajci, psihoterapeuti. Kao što je već izloženo, i dvojezični nastavnici su bitan faktor uspješne školske integracije djece migranata i izbjeglica.

4. O aktuelnim školsko-pravnim i organizacijskim okvirnim uvjetima nastave materinskog jezika⁷

Prosvjetno politička razmišljanja ranih devedesetih godina nisu dovela samo do prestanka bilateralnih susreta u okviru mješovitih stručnih komisija, već u godini 1992. i do propisivanja stručnih nastavnih planova za nastavu materinskog jezika na svim općeobrazovnim obaveznim školama (niža i viša osnovna škola, specijalne škole za hendikepiranu djecu, politehnička škola).⁸

Nadalje je u okviru novog nastavnog plana za I sekundarni stupanj, koji je stupio na snagu školske godine 2000/01., po prvi put donesen stručni nastavni plan nastave materinskog jezika za niži stupanj gimnazije, koji je identičan sa planom za višu osnovnu školu.⁹

4.1 Ciljevi nastavnog plana nastave materinskog jezika

Kod formuliranja nastavnog plana se potpuno odustalo od početne orijentacije na povratak djece u zemlju porijekla roditelja.

Ciljevi nastave materinskog jezika su sada razvijanje obiju kultura, te učvršćivanje dvojezičnosti. Putem nastave materinskog jezika se želi posebno poticati razvoj ličnosti i stvaranje identiteta dotičnih učenika.

Nastavni plan je tako fleksibilno oblikovan da se u načelu daje primijeniti na svaki jezik, čime se olakšalo i uvođenje novih jezika u okviru nastave materinskog jezika, pošto se nije morao za svaki pojedini jezik nanovo donositi novi nastavni plan.

4.2 Ponuda jezika

Ukoliko postoji potreba i prisutni su kadrovski resursi, te isplanirana radna mjesta, moguće je u načelu ponuditi nastavu svakog materinskog jezika. Tako se nakon završetka bilateralne suradnje između Austrije i SFR Jugoslavije, odnosno između Austrije i Turske ponuda jezika sukcesivno proširivala.

Školske godine 2001/02. su na općeobrazovnim obaveznim školama i općeobrazovnim višim školama bili ponuđeni slijedeći jezici: albanski, arapski, bugarski, kineski, kurdski (sorani), mađarski, makedonski, perzijski, poljski, rumunjski, slovački, slovenski, srpskohrvatski (bosanski/hrvatski/srpski) španjolski i turski, pri čemu daleko najveći dio otpada i dalje na srpskohrvatski i turski. Sa najširoom ponudom jezika raspolaže savezna pokrajina Štajerska.

4.3 Ciljne grupe

Pravo sudjelovanja imaju svi učenici čiji prvotni jezik nije njemački, bez obzira na njihovo državljanstvo, kao i učenici koji se u obitelji odgajaju dvojezično, također bez obzira na njihovo državljanstvo. Za razliku od posebne dodatne nastave za njemački, trajanje pohađanja škole u Austriji ovdje ne igra nikakvu ulogu.

4.4 Organizacijski okvir

Na materinskom jeziku djeteta može se već na predškolskom stupnju ponuditi poticanje u okviru obavezujuće vježbe "Jezik i govor" u opsegu od tri sata sedmično, paralelno uz nastavu, ili pak integrativno.¹⁰

Na osnovnim školama (1. do 4. razred) i (općim) specijalnim školama za hendikepiranu djecu (1. do 5. razred) nudi se nastava materinskog jezika kao neobavezujuća vježba, a na višim osnovnim školama, te na (općim) specijalnim školama za hendikepiranu djecu (6. do 8. razred) ili kao slobodan izborni predmet (sa ocjenjivanjem), ili kao neobavezujuća vježba (bez ocjenjivanja) u opsegu od dva do šest sati sedmično.¹¹

Na nižem stupnju gimnazije se nastava materinskog jezika može držati također kao slobodni izborni predmet, ili kao neobavezujuća vježba, i to u opsegu od 8 do 21 sat sedmično tokom četiri godine, što znači po školskoj godini najmanje dva, a najviše pet ili šest sati sedmično.¹²

Na politehničkim školama se nastava materinskog jezika može držati kao slobodan izborni predmet ili kao neobavezujuća vježba u opsegu od tri sata sedmično.¹³

Za viši stupanj gimnazije, te srednje i više stručne škole nije propisan nikakav odgovarajući nastavni plan, ali je ipak moguće ponuditi nastavu materinskog jezika u okviru školske autonomije.

Nastava se odvija ili paralelno uz regularnu nastavu, ili integrativno (Team Teaching), ili dodatno – poslije podne. Pogotovo na bečkim osnovnim školama rade nastavnici iz bivše

Jugoslavije i Turske u timovima sa austrijskim učiteljima. U ostalim saveznim pokrajinama, te kod manje rasprostranjenih materinskih jezika prevladava oblik kursa.

Što se tiče općeobrazovnih obaveznih škola, mogu pojedine savezne pokrajine donijeti pokrajinske propise, kojima se u skladu sa nastavnim planom utvrđuje fleksibilan opseg sati. U pravilu se nude dva do tri sata sedmično, pošto se nastava materinskog jezika održava uglavnom poslije podne, pa se želi izbjeći preveliko opterećenje učenika. Savezna pokrajina Beč predviđa za integrativno učenje materinskog jezika na osnovnom stupnju I (1. i 2. razred) pet sati sedmično.

4.5 *Veličina grupa*

Kod neintegrativnog izvođenja nastave (oblik kursa) važe isti brojevi za stvaranje i podjelu grupa kao kod slobodnih izbornih predmeta, odnosno neobavezujućih vježbi, pri čemu se primjenjuju za pokrajinske škole odgovarajući pokrajinski provedbeni zakoni, a za savezne škole jedinstveni propis¹⁴ o potrebnom broju za podjelu grupa.

Mogu se oblikovati također i grupe sa učenicima različitih razreda, školskih stupnjeva i vrsta škola. Ukoliko bi broj prijavljenih učenika u gimnaziji bio nedovoljan za otvaranje vlastitog kursa (što bi prije svega bio slučaj na školama izvan Beča), mogu dotični učenici sudjelovati na kursu u nekoj višoj osnovnoj školi, pri čemu se njihov broj ne uzima u obzir kod stvaranja grupe, ili kod podjele već postojeće grupe.

4.6 *Nastavnici*

Nastavnike za nastavu materinskog jezika postavljaju i plaćaju austrijske školske vlasti. Uvjet za namještenje je završen studij za nastavnike u zemlji porijekla ili u Austriji. Odavno se već odustalo od prvobitnog principa rotacije (nastavnike šalje dotična zemlja i oni se vraćaju nakon četiri ili pet godina), pošto nije imalo mnogo smisla da se osobe koje su se već dobro uklopile u rad zamijene novim. Stoga su se prije svega zadržavali, odnosno ponovno zapošljavali oni nastavnici koji su pedagoškim radom dokazali svoju spremnost na stručno usavršavanje i timski rad. Pored toga su nova namještenja dobivali školovani nastavnici koji svoje mjesto prebivanja imaju u Austriji. Školske godine 2001/02. bilo je u nastavi materinskog jezika angažirano preko 300 nastavnika.¹⁵

Već u školskoj godini 1998/99. imalo je 39% nastavnika materinskog jezika austrijsko državljanstvo¹⁶ – tendencija uzimanja državljanstva je i dalje u porastu. Razvrstavanje po saveznim pokrajinama i jezicima pokazuje da prije svega nastavnici u Beču (50%), a od jezika nastavnici turskog (55%) posjeduju austrijsko državljanstvo.¹⁷

4.7 *Nastavna sredstva*¹⁸

Za nastavu materinskog jezika na turskom mogu se naručiti udžbenici sa liste školskih knjiga u okviru najvišeg iznosa, koji je zadat propisom o limitu (limit školske godine 2001/02.: EUR 14,67). Za nastavu materinskog jezika na slovenskom mogu se za osnovne škole pod istim uvjetima također primjenjivati udžbenici sa liste školskih knjiga, koji su odobreni za nastavu na području školstva za manjine.

Za srpskohrvatski (bosanski/hrvatski/srpski) je sa školskom godinom 1999/00. po prvi put u listu školskih knjiga ušao odobreni udžbenik za 1. razred. Udžbenici za ostale razrede trenutno još uvijek ne stoje na raspolaganju u okviru liste školskih knjiga.

Lista školskih knjiga sadrži nadalje kurs alfabetiziranja na tri jezika (njemački, turski, srpskohrvatski) koji treba pomoći paralelnom alfabetiziranju na njemačkom i na odgovarajućem materinskom jeziku.

Učenici koji sudjeluju na nastavi materinskog jezika smiju jednokratno dobiti i jedan dvojezičan rječnik sa liste školskih knjiga.

Pošto je u mnogim slučajevima točan broj učenika koji sudjeluju na nastavi materinskog jezika poznat tek početkom školske godine, mogu se potrebne knjige sa liste školskih knjiga zatražiti putem formulara za naknadnu narudžbu.

Za sve ostale jezike se udžbenici i ostala nastavna pomagala (na primjer kasete) provjeravaju i kupuju od strane Saveznog ministarstva za prosvjetu, znanost i kulturu, te u potrebnom broju stavljaju dotičnim nastavnicima na raspolaganje.

Pogled na statistiku ¹⁹

Školske godine 2000/01. je nastavu materinskog jezika držalo ukupno 315 nastavnika sa oko 6060 sedmičnih sati za okruglo 24100 učenika. Pritom je, kao što tabela 1 pokazuje, u Beču bilo angažirano oko 50% nastavnika, tu se održalo i 56% svih nastavnih sati, a podučavalo se oko 48% svih učenika.

Tab. 1: Nastavnici materinskog jezika, učenici i broj nastavnih sati po saveznim pokrajinama u školskoj godini 2000/01.

	nastavnici	nastavni sati			učenici
		kurs	tim	ukupno	
u apsolutnim brojkama					
Burgenland	3	38,0	6,0	44,0	139
Kärnten	9	145,5	19,0	164,5	446
Niederösterreich	24	372,5	51,0	423,5	2148
Oberösterreich	49	654,0	134,0	788,0	4042
Salzburg	22	407,0	15,0	422,0	1892
Steiermark	23	356,0	19,0	375,0	1217
Tirol	10	179,0		179,0	908
Vorarlberg	16	268,5		268,5	1826
Wien	160	825,0	2571,0	3396,0	11467
Österreich	315	3245,5	2815,0	6060,5	24085
u postocima					
Burgenland	1,0%	1,2%	0,2%	0,7%	0,6%
Kärnten	2,9%	4,5%	0,7%	2,7%	1,9%
Niederösterreich	7,6%	11,5%	1,8%	7,0%	8,9%
Oberösterreich	15,6%	20,2%	4,8%	13,0%	16,8%
Salzburg	7,0%	12,5%	0,5%	7,0%	7,9%
Steiermark	7,3%	11,0%	0,7%	6,2%	5,1%
Tirol	3,2%	5,5%		3,0%	3,8%
Vorarlberg	5,1%	8,3%		4,4%	7,6%
Wien	50,8%	25,4%	91,3%	56,0%	47,6%
Österreich	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

U usporedbi sa školskom godinom 1999/00. mogao se na nivou Austrije registrirati lagani porast kod broja nastavnika (+3) i učenika (+77), pri čemu se regionalno uočavaju veoma

različiti trendovi (vidi tabelu 2). Broj nastavnih sati se nasuprot tome u usporedbi sa proteklom godinom znatno smanjio (- 238 sati, t.j. - 3,8%), tako da se ukupno gledavši mora govoriti o umanjenom intenzitetu nastave materinskog jezika, s tim da se i ovdje mogu ustanoviti velike regionalne razlike.

Tab. 2: Promjene u odnosu na prethodnu školsku godinu po saveznim pokrajinama

	nastavnici	nastavni sati			učenici
		kurs	tim	ukupno	
u apsolutnim brojkama					
Burgenland	0	+2,0	+3,0	+5,0	+9
Kärnten	-2	-26,0	+9,0	-17,0	-13
Niederösterreich	+4	+25,5	-16,0	+9,5	+222
Oberösterreich	-2	-114,0	-34,0	-148,0	-112
Salzburg	+1	-13,0	-8,0	-21,0	+161
Steiermark	+2	+36,0	-2,0	+34,0	+142
Tirol	-1	-2,0	-14,0	-16,0	-99
Vorarlberg	0	+35,5	-48,0	-12,5	-116
Wien	+1	+74,0	-146,0	-72,0	-117
Österreich	+3	+18,0	-256,0	-238,0	+77
u postocima					
Burgenland	0,0%	+5,6%	+100,0%	+12,8%	+6,9%
Kärnten	-18,2%	-15,2%	+90,0%	-9,4%	-2,8%
Niederösterreich	+20,0%	+7,3%	-23,9%	+2,3%	+11,5%
Oberösterreich	-3,9%	-14,8%	-20,2%	-15,8%	-2,7%
Salzburg	+4,8%	-3,1%	-34,8%	-4,7%	+9,3%
Steiermark	+9,5%	+11,3%	-9,5%	+10,0%	+13,2%
Tirol	-9,1%	-1,1%	-100,0%	-8,2%	-9,8%
Vorarlberg	0,0%	+15,2%	-100,0%	-4,4%	-6,0%
Wien	+0,6%	+9,9%	-5,4%	-2,1%	-1,0%
Österreich	+1,0%	+0,6%	-8,3%	-3,8%	+0,3%

5. Usporedba nastave materinskog jezika na međunarodnom nivou ²⁰

Sve države članice EZ (sa izuzetkom Irske) predviđaju u nekom obliku poticanje učenika u njihovom prvotnom govoru. Modeli koji se primjenjuju u pojedinim zemljama se dijelom znatno međusobno razlikuju, ali se u osnovi mogu razlučiti dva pristupa.

Model 1

Poticanje materinskog jezika počiva na bilateralnom sporazumu između zemlje porijekla i zemlje prijema. Okvirni uvjeti variraju već prema pojedinom sporazumu, ali uglavnom zemlja porijekla (preko ambasade ili konzulata) u suradnji sa migrantskom kolonijom (primjerice preko raznih udruženja) stavlja na raspolaganje potrebnu infrastrukturu i nastavno osoblje. Zemlja prijema osigurava prostor, te u većini slučajeva sudjeluje u plaćanju nastavnika. Države: Belgija, neke njemačke pokrajine, Francuska, Luksemburg, Portugal, Španjolska.

Model 2

Za poticanje materinskog jezika odgovornost snosi zemlja prijema, koja isto tako postavlja i plaća nastavnike. Država je dijelom obavezna da pri jednom određenom minimalnom broju učesnika ponudi nastavu materinskog jezika. Nastava se može održavati za vrijeme redovne nastave, ili izvan nje. Ukoliko su u jednoj grupi obuhvaćeni učenici različitih razreda/škola,

kako bi se dostigao minimalni broj, tada se nastava u pravilu odvija izvan regularnog školskog vremena.

Države: Austrija, Danska, neke njemačke pokrajine, Finska, Grčka, Italija, Nizozemska, Švedska, Velika Britanija.

Austrija je dakle godine 1992. ugrađivanjem nastave materinskog jezika u redovno školstvo, uz istovremeno propisivanje odgovarajućeg nastavnog plana ostvarila prijelaz sa modela 1 na model 2, što po viđenju autorice predstavlja enormni napredak, i to zbog slijedećih razloga:

- Prihvatanje odgovornosti za školsko poticanje prvotnog jezika učenika od strane zemlje prijema migranata predstavlja jedan jasan signal. Poruka glasi: Poticanje materinskog jezika svih učenika koji u dotičnoj zemlji pohađaju školu je briga prosvjetne politike.²¹ Poticanje ima svoje mjesto u školi i treba ga tamo razvijati.
- Povećana nadležnost zemalja porijekla migranata za poticanje materinskog jezika je iz više razloga zastarjela i nedovoljno efikasna.
  - Deseci tisuća migranata su posljednjih godina i desetljeća uzeli novo državljanstvo. Za njihove specifične želje (između ostalog za školsko poticanje prvotnog jezika djece) izvorna zemlja porijekla nije više nadležna, jer je razumljivo samo po sebi da ona može zastupati jedino interese vlastitih državljana.
  - S druge strane praksa pokazuje da se interes zemalja porijekla ograničava na poticaj pojedinog nacionalnog, službenog jezika, koji ne mora biti identičan sa prvotnim jezikom nekog djeteta (na primjer državljanstvo: Austrija – prvotni jezik slovenski, državljanstvo: Savezna Republika Jugoslavija – prvotni jezik: albanski, državljanstvo: Turska – prvotni jezik: kurdski itd.). Granice jezika ne podudaraju se sa granicama država. Mnogi jezici (poput kurdsog i romskog) nemaju uopće matičnu zemlju (“Mutterland”) koja bi se zauzela za njihove govornike. Tako u slučaju nadležnosti Turske ne bi bila moguća nastava materinskog jezika na kurdsom.
  - Upravo u slučaju zemalja nasljednica SFR Jugoslavije, pokazuje iskustvo iz drugih evropskih zemalja prijema da odgovornost zemlje porijekla ima za posljedicu umjetnu podjelu učenika na bosansku, hrvatsku i srpsku djecu, iako ta djeca u načelu govore istim jezikom (koji se pojavljuje samo pod različitim imenima). Jedan drugi primjer bili bi jezici arapski i španjolski, koji se također nude u Austriji, a kojim govore ljudi porijeklom iz najrazličitijih zemalja (i kontinenata!). U tom slučaju bi stroga podjela prema državljanstvu vjerojatno dovela do potpunog zamiranja nastave materinskog jezika zbog malog broja polaznika.
  - Zemlje porijekla imaju konačno u pravilu interes da njihovi državljani u dijaspori sačuvaju vezu sa “domovinom”. Stoga njihovi odgovarajući nastavni planovi sadrže također i poduku u “zavičajnoj kulturi”. Taj već sam po sebi upitan pojam je zasigurno produkt jedne želje, ali se može sa sigurnošću reći da ne odgovara životnom okruženju djece 2. i 3. generacije, koja u prvom redu osjećaju pripadnost svijetu u kojem stvarno žive.

6. Sažetak – izgleđi

Austrijskim nastavnim planovima za nastavu materinskog jezika kvalitetu nisu potvrdili samo lingvisti, već su i među nastavnicima materinskog jezika također veoma dobro prihvaćeni.²²

(Opravdana) kritika se ipak iskazuje u vezi sa višestruko nedovoljnom realizacijom visoko postavljenih ciljeva nastavnog plana. Egzemplarno ćemo se kratko osvrnuti na slijedeće točke:

- Počinje se doduše polako uviđati da je poticanje materinskog jezika od prednosti u svakom pogledu (naime s jedne strane za pojedinca, a s druge strane za društvo uopće), ali još uvijek je prisutno i shvaćanje, kako kod direktora škola i nastavnika, tako i kod roditelja sa nekim drugim jezikom, da prvotni jezik ometa brzo usvajanje njemačkog, te shodno tome nema što tražiti u školi. Odgovarajuće “prosvjećivanje” je dakle i nadalje potrebno.
- Autonomija saveznih pokrajina dovodi do krajnje različitih okvirnih uvjeta što se tiče opsega sati i potrebnog broja djece za formiranje grupe. Dakle, svojim mjestom prebivanja neko dijete može imati “sreću” ili “nesreću” po pitanju poticanja materinskog jezika.
- Ponuda nastavnih materijala za razne materinske jezike mogla bi još uvijek biti bolja. Knjige iz zemalja porijekla su za rad sa dvojezičnim učenicima, čija se školska socijalizacija odvija uglavnom na njemačkom, samo donekle prikladne, pošto su oblikovane za nastavu u zemlji porijekla. Sa jedne strane su jezični zahtjevi za ciljnu grupu u Austriji previsoki, a sa druge strane se polazi od jednog životnog okruženja koje nije adekvatno okruženju djece migranata.

Knjige za turski, koje se nalaze na listi školskih knjiga, predstavljaju u tom smislu jedan kompromis, pošto su nastale u Njemačkoj, te stoga uzimaju u obzir životne okolnosti u migraciji, pri čemu se naravno odnosi u Njemačkoj ne mogu u omjeru 1:1 prenijeti na Austriju.

Na duže staze je zato za nastavu materinskog jezika u Austriji neophodno stvaranje vlastitih udžbenika, odnosno zbirki nastavnih materijala (pogotovo za bosanski/hrvatski/srpski, gdje je ponuda u usporedbi sa turskim daleko manja). Da bi se bar u nekoj mjeri mogla zadovoljiti akutna potreba za nastavnim materijalima, sastavljene su uz aktivnu pomoć nastavnika za bosanski/hrvatski/srpski dvije mape sa tekstovima i vježbama za nižu i višu osnovnu školu. Te zbirke su doduše naišle na dobar prijem kod dotičnih nastavnika, ali predstavljaju tek prvi korak.

- Pošto se nastava materinskog jezika održava pretežno poslije podne, te mnogi nastavnici rade na više škola, njihovo je inkorporiranje u nastavni tim znatno otežano. Iznimku ovdje čine nastavnici koji podučavaju na jednoj jedinoj školi, pretežno u timu, pri čemu opet ta organizacijska forma ovisi o broju učenika pojedinog prvotnog jezika na nekoj školi.
- Kao glavni problem u službi nastavnici doživljavaju svoj nesiguran pravni status. Jedna studija koja je provedena školske godine 1996/97. po nalogu Saveznog ministarstva za prosvjetu, znanost i kulturu (tada: Savezno ministarstvo za prosvjetu i pitanja kulture) dolazi do slijedećeg poražavajućeg zaključka²³: “Ako bi se morale pronaći dvije natuknice za okarakteriziranje sadašnjeg položaja nastavnika materinskog jezika u Austriji, onda bi to bile slijedeće: marginaliziranje i nesigurnost. ...U školskoj svakodnevici mora nastava materinskog jezika dijeliti sudbinu i rejting ostalih neobavezujućih vježbi i slobodnih izbornih predmeta. ...Marginaliziranju nastavnog predmeta odgovara marginaliziranje nastavnog osoblja, kao nastavnika sa posebnim ugovorom. ...Kao drugo: Provođenje nastave materinskog jezika je nesigurno, jer ovisi...o tome da li će se na nastavu prijaviti

dovoljan broj djece. ...I tu se slučajnosti i nemjerljivosti odražavaju na nesigurnost pravnog statusa nastavnika. Produženje radnog odnosa je svake nastavne godine nanovo ovisno o tome da li je savezna pokrajina kao poslodavac osvjedočena u nužnost produženja.“

- U novom nastavnom planu za višu osnovnu školu²⁴ je kanon živih stranih jezika proširen sa bosanskim/hrvatskim/srpskim i turskim, pa bi dosljedno tome kao posljedica slijedilo uvođenje planova studija za te jezike na pedagoškim akademijama. Mogućnost studija za nastavnike živih stranih jezika bosanski/hrvatski/srpski i turski dozvolila bi također i u oblasti nastave materinskog jezika angažman nastavnika sa odgovarajućom *austrijskom* naobrazbom. Pošto su za provođenje te nastave odavno već odgovorne austrijske školske vlasti (a ne zemlje porijekla)²⁵, premještanje primarne naobrazbe u Austriju bi se glatko uklopilo u taj koncept. Već aktivnim nastavicima materinskog jezika bi se tom novom ponudom studija olakšalo priznavanje njihovih diploma, što bi opet rezultiralo jednim pravno boljim položajem u službi. Dugoročno gledano mora se započeti i sa rješavanjem problema “podmlatka”, pošto će nužnost školskog poticanja materinskog jezika, sudeći po sastavu populacije učenika²⁶, također i slijedećih godina biti prisutna: Ovdje bi idealno došla u obzir dvojezična omladina migranata sa završenom maturom. To bi odgovaralo i zahtjevu Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije, koja je inicirala polaganje “posebne pažnje zapošljavanju i školovanju nastavnika – pripadnika manjina”²⁷.

Bilješke

- 1 Usp. Çinar (1998.), str. 25-38.
- 2 Council of Europe (1975.). U: Çinar (1998.), str. 25.
- 3 Council of Europe. U: Çinar (1998.), str. 28.
- 4 Council of Europe. U: Çinar (1998.), str. 28.
- 5 Usp. Çinar (1998.), str. 38.
- 6 Usp. bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 3/2001.
- 7 Usp. bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 1/2001. str. 16-19.
- 8 Usp. BGBl. 528/1992 i BGBl. 616/1992, zadnja izmjena u BGBl. 236/1997.
- 9 Usp. BGBl. II br. 133/2000 i BGBl. II br. 134/2000.
- 10 Usp. BGBl. 528/1992.
- 11 Usp. BGBl. 546/1993 i BGBl. II br. 134/2000.
- 12 Usp. BGBl. II br. 133/2000.
- 13 Usp. BGBl. 616/1992, zadnja izmjena u BGBl. 236/1997.
- 14 Usp. BGBl. 86/1981 u pojedinim važećim verzijama.
- 15 Nije moguće navesti točan broj, pošto tokom školske godine dolazi do stalnih promjena zbog umirovljenja, porodijskih dopusta i novih namještenja. Osim toga svi nastavnici materinskog jezika nemaju punu nastavnu obavezu (satnicu). Prije svega je nemaju oni nastavnici koji u Austriji podučavaju manje rasprostranjene materinske jezike, pa zbog manjeg broja polaznika mogu ponuditi samo jedan do dva kursa.
- 16 Usp. bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 5/99, str. 13.
- 17 Isto, str. 13.
- 18 Usp. bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 4/2000 i br. 4/2002.
- 19 Usp. bm:bwk (izdavač): Informationsblätter der Referats für interkulturelles Lernen, br. 5/2001.
- 20 Usp. Eurydice (2000) i Fleck, E. (2000).
- 21 I pored tog poticajnog djelovanja treba primijetiti da u okviru nastave materinskog jezika ni izdaleka nisu ponudeni svi jezici kojima govore učenici u Austriji. Školu u Austriji pohađaju učenici iz više od 160 zemalja, tako da se može pretpostaviti preko 200 materinskih jezika, pri čemu su neki od njih zastupljeni sa sasvim malo govornika. Treba ipak kritički dodati da je jezična ponuda u nekim skandinavskim zemljama daleko veća nego li u Austriji.
- 22 To je jasno artikulirano prilikom oba informativna skupa na temu nastavnih planova, koje je za nastavnike materinskog jezika organizirao Referat za interkulturalno učenje u bm:bwk (juni i oktobar 2001).
- 23 Çinar, D./Davy, U.: Von der Rückkehrförderung zum Interkulturellen Lernen: Rahmenbedingungen des muttersprachlichen Unterrichts. U: Çinar (1998), str. 58.
- 24 BGBl. II br. 134/2000.
- 25 Usp. točke 4 i 6 tog člana.
- 26 bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 2/2002.
- 27 ECRI (2000).

Literatura

BGBI. 86/1981 (Odredbe o broju prijava za stvaranje i podjelu grupa).

BGBI. 528/1992 (Stručni nastavni plan za nastavu materinskog jezika na nižim i višim osnovnim školama, te na specijalnim školama za hendikepiranu djecu).

BGBI. 616/1992, zadnja izmjena u BGBI. 236/1997 (Stručni nastavni plan za nastavu materinskog jezika na politehničkim školama).

BGBI. 546/1993 (Iznos sedmičnih sati za nastavu materinskog jezika).

BGBI. II br. 134/2000 (Novi nastavni plan za višu osnovnu školu / Sekundarstufe I).

BGBI. II br. 133/2000 (Novi nastavni plan za niži stupanj gimnazije / Sekundarstufe I).

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 1: Gesetzliche Grundlagen schulischer Maßnahmen für SchülerInnen mit einer anderen Erstsprache als Deutsch. Gesetze und Verordnungen. 5. aktualizirano izdanje, Beč, septembar 2001.

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 2: SchülerInnen mit einer anderen Erstsprache als Deutsch: Statistische Übersicht. Schuljahre 1994/95-2000/01. 5. aktualizirano izdanje. Beč, februar 2002.

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 3: Spracherwerb in der Migration (Dr. Rudolf de Cillia). 4. nepromijenjeno izdanje. Beč, septembar 2001.

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 4: Auszug aus der Schulbuchliste für das Schuljahr 2002/03: Deutsch als Zweitsprache, muttersprachlicher Unterricht, Wörterbücher zum muttersprachlichen Unterricht. 4. aktualizirano izdanje, Beč, februar 2002.

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 5: Muttersprachliche Lehrerinnen und Lehrer in Österreich. Statistische Auswertung für das Schuljahr 2000/01. Sastavio Mag. Harald Waldrauch. 3. aktualizirano izdanje, Beč, septembar 2001.

bm:bwk (izdavač): Informationsblätter des Referats für interkulturelles Lernen, br. 5: Muttersprachliche Lehrerinnen und Lehrer in Österreich. Statistische Auswertung für das Schuljahr 1998/99. Sastavio Mag. Harald Waldrauch. 1. izdanje. Beč, decembar 1999.

Çinar, D. (izdavač): Gleichwertige Sprachen? Muttersprachlicher Unterricht für die Kinder von Einwanderern. Svezak 13. iz niza "Bildungsforschung". Studienverlag, Innsbruck – Beč 1998.

Council of Europe: Record of the Proceedings of the Ad Hoc Conference on Migrants' Education. Strasbourg 1975.

ECRI (Europäische Kommission gegen Rassismus und Intoleranz): Drugi izvještaj o Austriji, donesen 16. juna 2000. Straßburg, 3. aprila 2001.

Eurydice: Chapter I: Support for the Learning of Languages in a Multilingual Environment. First Draft – Working Document Only. Juni 2000.

Fleck, E.: Schulische Integration von Migranten- und Flüchtlingskindern in den EU- und EWR/EFTA-Staaten. 31. augusta 2000 (interno).

O autorici: Mag. Elfie FLECK, profesorica engleskog jezika na AHS, BMHS i u obrazovanju odraslih.
Stručna aktivnost: Od 1992 u bm:bwk, Referada za interkulturno učenje, zadužena za pitanja školstva učenika čiji prvotni jezik nije njemački – njemački jezik kao drugi jezik, nastava materinskog jezika, nastavni princip "interkulturno učenje".